

Ornamentika stećaka na Hreši

Zijad Halilović
Sarajevo

Abstract: In the early Middle Ages Hreša was part of the parish of Vrhbosna, which was in the 14 i 15 century a part of the land Pavlovic. With the first arrival of the Ottoman army, the area of the parish Vrhbosna turned into Bosnian place, later named after the main fortress Vilajet Hodidjed, and then afer a market place Vilajet Saray-ovasi. In 1455 the village Hreša (Hriša) was represented by a timar Isa Bey hizmečara Sufi Jahšija. Already in 1485 he has been separated from timars crew Hodidjed and added to sandžakbegov has.

In the central part of Hreša, on the site of Han, stands a medieval necropolis with 22 tombstones, which has already been paid to attention in the literature. This paper emphasis is placed on the decorations represented on the tombstones.

Key words: tombstones, Han, Hreša, Sarajevo – Stari Grad, ornaments

Geografski položaj

Naselje Hreša se nalazi na 1072 m n. v., geografska širina 43° 52' 41,16" N i geografska dužina 18° 29' 49,92" E.¹ Od Sarajeva je najbližom putnom komunikacijom udaljeno 10,02 km u pravcu sjeveroistoka.² Administrativnim uređenjem Bosne i Hercegovine, na osnovu Dejtonskog mirovnog sporazuma iz 1995. godine, naselje Hreša je postalo sjedište Opštine Istočni Stari Grad (Sl. 1.). Nekropola sa stećcima je smještena na manjem brežuljku na udaljenosti od 40 m zapadno od zgrade Opštine od koje je dijeli prostor sportskog igrališta. U katastarskim knjigama lokalitet se nalazi na dijelu k. č. 296/1, posjedovni list broj 146, k. o. Hreša (novi premjer), što odgovara k. č. 1162/4 k. o. Hreša (stari premjer), z.-k. uložak broj 46, k. o. SP Hreša, opština Istočni Stari Grad, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

¹ https://tools.wmflabs.org/geohack/geohack.php?pagename=Hre%C5%A1a¶ms=43.8781_N_18.4972_E_source:kolossus-srwiki

² <https://www.google.ba/maps/dir/Sarajevo,+Federacija+Bosne+i+Hercegovine/43.8780721,18.4969062/@43.8631961,18.4326708,6643m/am=t/data=!3m1!1e3!4m9!4m8!1m5!1m1!1s0x4758cbb1ed719bd1:0x562ecda6de87b33e!2m2!1d18.4130763!2d43.8562586!1m0!3e0>

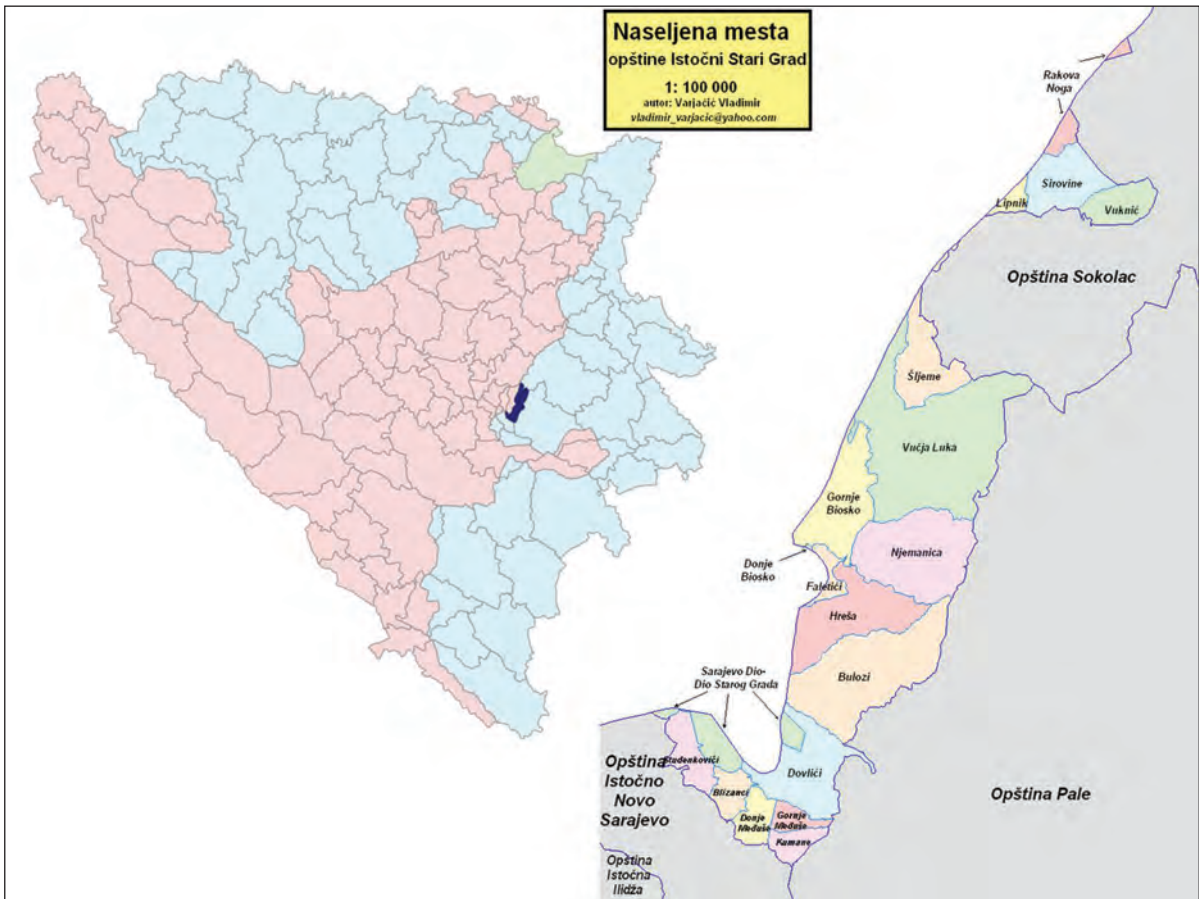
Nekropola sa stećcima na lokalitetu Han

Na istaknutom brijegu zapadno od zgrade opštine Istočni Stari Grad i sportskog igrališta, nalazi se nekropola sa stećcima (Sl. 2.). U literaturi se za lokalitet koristi naziv Han. U nastojanju da zainteresira stručnu, ali i širu javnost za ljepote i vrijednosti stećaka na Hreši, Paola Vračko-Korošec bilježi podatak da se na lokalitetu nalazilo oko četrdeset stećaka i da ih je nekada moralo biti i više.³ Jozo Petrović publicira članak s dva crteža, s posebnim osvrtom na ukrase zastupljene na stećcima, navodeći da se na jednom stećku nalazi izdubljeno korito, a na drugom urezana dva stilizirana ljudska lika.⁴ Šefik Bešliagić bilježi da se na lokalitetu nalaze 24 stećka: 3 ploče, 8 sanduka i 13 sljemenjaka, od kojih su na sedam primjeraka zastupljeni ukrasi: polumjesec, krst, mač, biljna stilizacija i originalne antropomorfne predstave. Također, spominje da se na zapadnoj strani nekropole nalaze prahistorijski tumulusi,⁵

³ Vračko-Korošec 1940, 47.

⁴ Petrović 1943, 5.

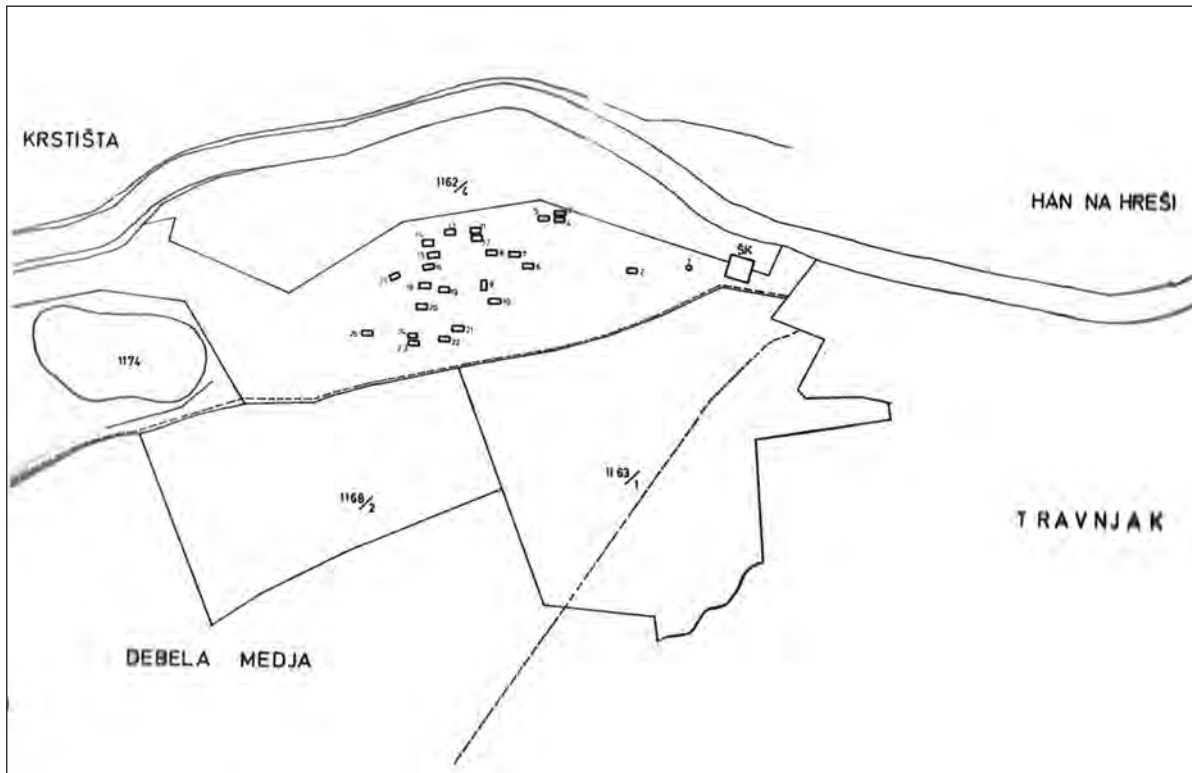
⁵ P. Vračko-Korošec za ove tumuluse navodi da su to dvije grobne humke okružene komadima prirodnog kamenja i identifikuje ih ili kao mlađe grobove u odnosu na stećke ili kao grobove siromašnjeg svijeta, za razliku od grobova

Sl. 1. Karta BiH – Položaj opštine Istočni Stari Grad i naseljenih mjesta

Sl. 2. Položaj lokaliteta Han u naselju Hreša – ortofoto snimak

Sl. 3. Situacioni plan nekropole

(V. Mušeta-Aščerić, GZM Arh., n. s., knj. XXXIII/1978, Sarajevo, 1979, str. 228-229)

a na istočnoj muslimanski nišani.⁶ Vesna Mušeta-Aščerić, osim historijskih podataka, predstavlja i opis pojedinih ukrašenih stećaka i jednog nišana. U njenom radu od izuzetnog je značaja *Situacioni plan nekropole*, na kojem su pozicionirana 24 stećka i 1 nišan (Sl. 3).⁷

U augustu 2015. godine snimanjem stećaka utvrđeno je da se na lokalitetu nalaze 22 stećka: 11 sanduka i 11 sljemenjaka (Sl. 4). Opservacijom terena nije bilo moguće utvrditi poziciju prahistorijskih tumulusa, kao ni muslimanskih nišana. Naime, na istočnoj strani, gdje se prema *Situacionom planu nekropole* predstavljenom u radu V. Mušeta-Aščerić nalazio stećak br. 2 i nišan br. 1, danas se nalazi zgrada Opštine i sportsko igralište izgrađeno 2012. godine. Na zapadnoj strani, gdje su se prema Š. Bešlagiću nalazili prahistorijski tumulusi, situirano je pravoslavno groblje novijeg datuma. S južne strane brežuljka vodi pristupni put prema vrhu gdje su stećci i tik do njih u novije je vrijeme sagrađena kapela te

aktivno pravoslavno groblje (Sl. 5). Prilikom radova provedenih 2012. godine s izvorne lokacije, bez prethodnih arheoloških iskopavanja, pomjereni su svi stećci koji nisu orijentirani u pravcu zapad – istok. Opasnost od daljeg pomjeranja stećaka predstavlja tendencija širenja pravoslavnog groblja s novim ukopima na prostoru nekropole sa stećcima.

Ornamentirani stećci na lokalitetu Han

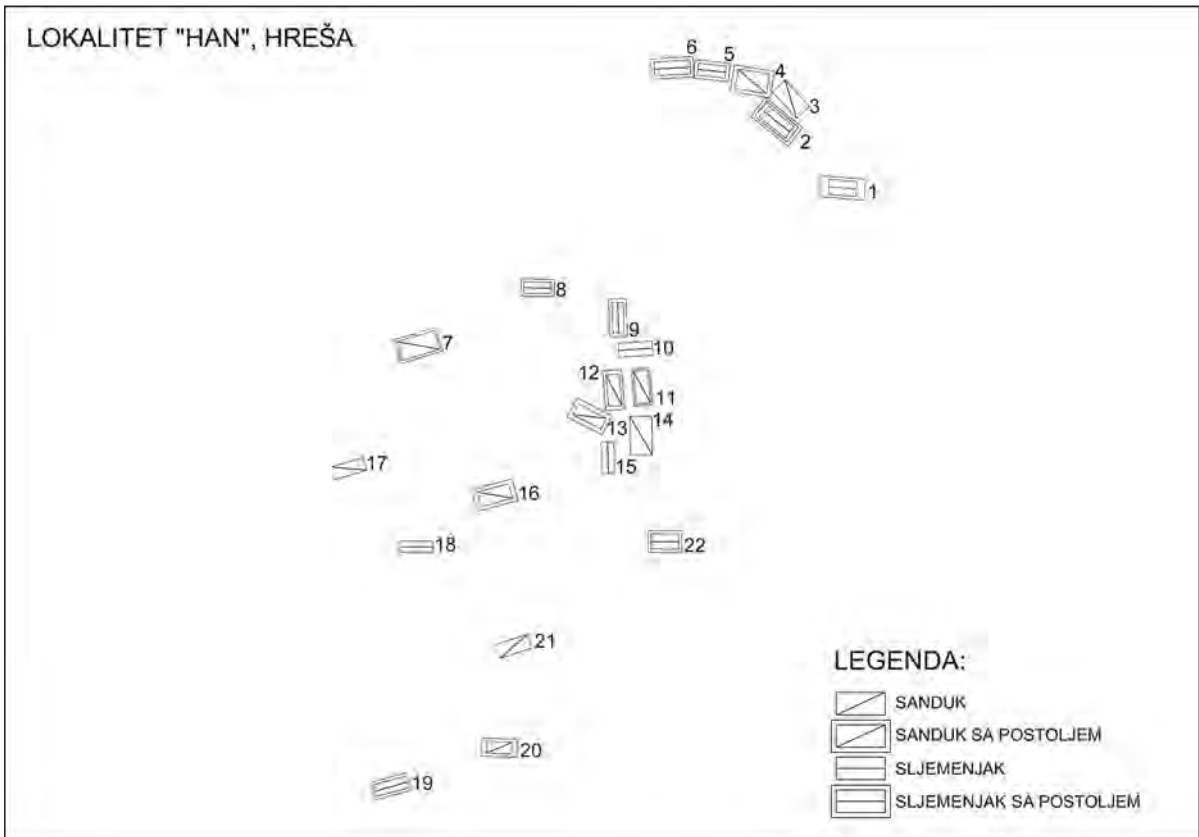
Od ukupno evidentirana 22 stećka, ukrasi su zastupljeni na 7 primjeraka, i to stećci br. 1, 2, 4, 6, 9, 19 i 22 (vidi Situacioni plan nekropole iz 2015. godine). Karakteristika nekropole su dva visoka sljemenjaka (br. 2 i 6), od kojih je jedan s duplim postoljem. Umjetnički kvalitet stećaka predstavljaju ukrasi izvedeni u visokom reljefu.

Stećak br. 1 – sljemenjak s postoljem na izvornoj poziciji, orijentiran je u pravcu zapad – istok. Na njegovoj krovnoj plohi sa sjeverne strane nalazi se motiv polumjeseca i manje rozete, a na čeonj zapadnoj strani motiv polujabuke (Sl. 6).

sa stećcima koje identifikuje spomenicima bogatog svijeta. Vračko-Korošec 1940, 45-46.

⁶Bešlagić 1971, 174.

⁷Mušeta-Aščerić 1978, 223-229.

Sl. 4. Situacioni plan nekropole 2015. godine (Crtao: Ešref Salihagić, geometar)

Sl. 5. Položaj stećaka u odnosu na aktivno pravoslavno groblje i kapelu – Situacioni plan nekropole 2015. godine prikazan na ortofoto podlozi

Sl. 6. Stećak br. 1. – motiv polumjeseca, i manje polujabuke

Sl. 7. Stećak br. 2 – sljemenjak s duplim postoljem

Dimenzije stećka su 148 x 80 x 68 cm, dimenzije postolja su 195 x 112 x 20 cm.

Stećak br. 2 – sljemenjak s duplim postoljem, nije *in situ* (Sl. 7). U sadašnjem stanju stećak je postavljen tako da nije izvršena njegova rotacija čeonih strana i sl., odnosno postoji samo manje odstupanje od izvorne orijentacije, pa je orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok. Na njegovoj čeonj sjeverozapadnoj strani nalaze se dvije

Sl. 8. Stećak br. 2 – dvije simetrično postavljene polujabuke

Sl. 9. Stećak br. 2 – motiv polumjeseca i mač

simetrično postavljene polujabuke (Sl. 8). Na krovnoj plohi s južne strane nalazi se motiv polumjeseca, čiji su kraci okrenuti prema hrptu stećka i mač koji se pruža preko sredine krovne plohe (Sl. 9). Dimenzije stećka su 170 x 77 x 115 cm, dimenzije gornjeg postolja su 212 x 100 x 5 cm, dimenzije donjeg postolja su 248 x 127 x 40 cm.

Stećak br. 4 – sanduk s postoljem, nije *in situ*, orijentiran je u pravcu zapad – istok. Dužinom stećka jasno je naglašena i izdignuta gornja površina stećka s južne strane u odnosu na gornju površinu stećka sa sjeverne strane, koja je niža, što ukazuje na činjenicu da je stećak u izvornoj poziciji označavao grobno mjesto nad dvojnim grobom (Sl. 10). Dimenzije stećka su 168 x 107 x 52 cm, dimenzije postolja su 218 x 143 x 25 cm. U podjeli stećaka na osnovne oblike, Šefik Bešlić razlikuje ploče i sanduke, koji su nadgrobni za dvije osobe, tj. dvojni ili dvostruki sanduci. Najobičniji su oni čija je gornja vodoravna strana pomoću urezane linije ili vrpce razdijeljena na dvije polovine. Izvjestan broj ovih stećaka ima nejednake dužine i visine svojih polovina, kao

Sl. 10. Stećak br. 4 – sanduk s naglašenom gornjom površinom

Sl. 11. Stećak br. 6 – motiv stilizovanog stabla

Sl. 12. Stećak br. 6 – krin

Sl. 13. Stećak br. 6 – motiv poljubuke, krsta i polumjeseca

što je slučaj i s ovim stećkom. Evidentirani su u raznim područjima i u nemalom broju.⁸ Prilikom tehničkog snimanja stećaka za potrebe proglašenja srednjovjekovnih nekropola sa stećcima nacionalnim spomenicima BiH, ovu vrstu stećaka evidentirao sam na lokalitetu Kapova selišta –

⁸ Bešlagić 1982, 85-86.

Sl. 14. Stećak br. 6 – motiv dviju stilizovanih biljaka

Sl. 15. Stećak br. 6 – motiv dviju polujabuka i mača

Borija u selu Ledići, općina Trnovo, na lokalitetu u Gornjoj Bradini, općina Konjic, na lokalitetu Stijene u Vihnićima, općina Čajniče, na lokalitetu Šarampovlje u Kruševu, Mostar i dr.

Stećak br. 6 – sljemenjak sa postoljem, nije *in situ*. Na njegovoj čeonj zapadnoj strani nalazi se motiv stilizovanog stabla (Sl. 11.). Na bočnoj južnoj strani nalazi se ukras za koji Š. Bešlagić koristi termin *antropomorfni*,[1] a N. Miletić *kvadrilob*. [2]. Na krovnoj plohi nalazi se mo-

Sl. 16. Stećak br. 9 – motiv polumjeseca

Sl. 17. Stećak br. 19 – motiv dviju polujabuka na krovnim ploham

tiv polujabuke, krsta – čiji se kraci završavaju u obliku polukruga (polujabučica) i polumjeseca – čiji su kraci okrenuti prema hrptu stećka (Sl. 13). Na bočnoj sjevernoj strani nalaze se dva ornamenta za koje Paola Vračko-Korošec, Jozo Petrović, Marian Wenzel, Šefik Bešlagić i Vesna Mušeta-Aščerić navode da se radi o prikazu dviju ljudskih figura. Uspoređujući ova dva ukrasa s drugim sličnim njima, naglašavam da se ne radi o ljudskim figurama, već o prikazu dviju stilizovanih biljaka. Biljka bliža zapadnoj čeonj strani na vrhu ima motiv krsta, čiji se kraci završavaju u obliku polukruga (polujabučica), dok biljka bliža istočnoj čeonj strani najviše liči na ljiljan (Sl. 14).⁹ Na krovnoj plohi, sa sjeverne strane, nalaze se dvije polujabuke i mač koji se pruža preko sredine krovne plohe (Sl. 15). Dimenzije stećka su 192 x 75 x 112 cm, dimenzije postolja su 228 x 110 x 40 cm.

Stećak br. 9 – sljemenjak s postoljem, nije *in situ*, orijentiran je u pravcu sjever – jug. Na sredi-

⁹ Usporediti s ukrasom evidentiranim na stećku broj 1, Radeljevac, Bratunac. Sergejevski 1952, 14.

Sl. 18. Stećak br. 22 – reljefno ispupčenje poluokrugle forme – ukras je uništen pravljenjem udubljenja na stećku

ni krovne plohe sa zapadne strane nalazi se motiv polumjeseca, čiji su kraci okrenuti prema hrptu stećka (Sl. 16). Dimenzije stećka su 162 x 60 x 70 cm, dimenzije postolja su 180 x 90 x 20 cm.

Stećak br. 19 – sljemenjak s postoljem, na izvornoj poziciji, orijentiran u pravcu zapad – istok. Na obje krovne plohe, u istočnom dijelu, nalazi se po jedna polujabuka (Sl. 17). Dimenzije stećka su 172 x 64 x 58 cm, dimenzije postolja su 198 x 100 x 10 cm.

Stećak br. 22 – sljemenjak s postoljem, orijentiran je u pravcu zapad – istok. Hrptom stećka pruža se reljefno ispupčenje poluokrugle forme, ali je ono prilikom naknadnog stvaranja udubljenja na stećku uništeno. Ostao je sačuvan jedan manji dio sa zapadne strane (Sl. 18). Dimenzije stećka su 150 x 83 x 33 cm, dimenzije postolja su 180 x 115 x 10 cm. Paola Vračko-Korošec u svom radu kao jednu od karakteristika ove nekropole navodi udubljenje u vidu kolijevke, evidentirano na jednom stećku – sljemenjaku. Kasniji autori Jozo Petrović, Marian Wenzel, Šefik Bešlagić i Vesna Mušeta-Aščerić preuzimaju taj podatak. Snimanjem stećaka udubljenje je evidentirano na sljemenjaku br. 22, međutim, nije uvršteno u

ukrase zbog konstatacije da nije rađeno u vrijeme klesanja stećaka i nastanka nekropole – razvijeni srednji vijek. Razlog tvrdnje da je udubljenje naknadno rađeno ogleda se u različitom načinu obrade i klesanja kompletnog stećka i pravljena udubljenja. Naime, kompletan stećak je fino obrađen s naznačenim donjim ivicama krovnih ploha i reljefnim ispupčenjem poluokrugle forme, koje se pružalo hrptom krovnih ploha i koje je oštećeno prilikom pravljenja udubljenja. Samo udubljenje je grublje obrade, rađeno nesrazmjerno, odnosno nije pod pravim uglovima, za razliku od drugih koja su evidentirana na drugim stećcima diljem Bosne i Hercegovine. Tehnika klesanja udubljenja i alat korišten pri izradi udubljenja odudaraju od srednjovjekovnog načina izrade stećaka. Naime, korištena je puno veća alatka od one kojom je rađen stećak, što ne pruža mogućnost fine obrade kamena.

Podatak koji navodi Š. Bešlagić, da je to jedinstven primjerak udubljenja u sljemenjaku, i da na sljemenjaku nije nigdje više zabilježeno takvo udubljenje,¹⁰ također ide u prilog činjenici da je udubljenje naknadno rađeno. Naknadnim

¹⁰ Bešlagić 1982, 383.

radnjama na stećku je stvoreno udubljenje, čime je oštećen stećak i ukras koji se pružao hrptom stećka.

U konačnom zbiru, ukrasi zastupljeni na stećcima su: polujabuka (8 primjeraka), polumjesec (4 primjerka), mač (2 primjerka), biljna stilizacija (2 primjerka), krin (1 primjerak), krst (1 primjerak), rozeta (1 primjerak), stilizovano stablo (1 primjerak), duplo postolje (1 primjerak), naglašena gornja površina stećka, što ukazuje na činjenicu da se radi o nadgrobniku nad dvojnim grobom (1 primjerak), reljefno ispupčenje polukružne forme (1 primjerak). Ukrasi su rađeni tehnikom reljefnog ispupčenja, odnosno u visokom reljefu.

Pravni status lokaliteta Han

Prema evidenciji Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, nekropola na Hreši evidentirana je pod nazivom: "Hreša, Hreša, Sarajevo – Stari Grad". Nekropola nije bila upisana u Registar spomenika kulture Socijalističke republike Bosne i Hercegovine.¹¹ Prema evidenciji Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, lokalitet na Hreši je evidentiran pod nazivom: "Nekropola stećaka sa jednim nišanom na Hreši". Nekropola je bila upisana u Registar spomenika kulture Gradskog zavoda za zaštitu i uređenje spomenika kulture Sarajevo pod brojem: 554/76. od 8. 12. 1976. godine.¹²

Na 68. sjednici Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika održanoj od 1. do 3. februara 2016. godine, "Nekropola sa stećcima na lokalitetu Han na Hreši, opština Istočni Stari Grad", proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.¹³

¹¹ Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-4280-1/14, od 10. 7. 2014. godine, dostavljen Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika.

¹² Dana 14. 1. 2016. godine u prostorijama Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, preuzeto Rješenje.

¹³ Službeni glasnik BiH 67/16.

Summary

Ornaments of tombstones from Hreša

At the site of the Han Hreša, two forms of stećak tombstones are represented – chest and gabled. Stećak tombstones oriented towards west – east are *in situ*, while others have been shifted from its original position. Two tall gabled tombstones are typical, one of them placed on a double pedestal. Their artistic quality reflects in decorations, presented on seven stećak tombstones and made in high relief. Anthropomorphic decoration was classified within the corresponding type – a lily. The motives, which were considered to be a presentation of two human figures, have been corrected and now it is obvious that it is a stylized representation of two plants. The recess in the gabled tombstone was not made at the time of emergence of the stećak necropolis – High Middle Ages, and therefore it cannot be considered typical for necropolises with tombstones.

Literatura

- Bešlagić, Š. 1971, Stećci, kataloško-topografski pregled, Veselin Masleša, Sarajevo 1971.
- Bešlagić, Š. 1982, Stećci, kultura i umjetnost, Veselin Masleša, Sarajevo 1982.
- Miletić, N. 1982, Stećci, umetnost na tlu jugoslavije, Beograd 1982.
- Mušeta-Aščerić, V. 1978, Hrešanski mramorovi, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, arh., n. s., knj. XXXIII, Sarajevo 1978, 223-229.
- Petrović, J. 1943, Zanimljiva poviestna otkrića u Hreši kod Sarajeva, Sarajevski novi list III, br. 570 (19 III), Sarajevo 1943.
- Vračko-Korošec, P. La nécropole de Han-Hreša, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, knj. 1, LII, Sarajevo 1940.
- Wenzel, M. 1965, Ukrasni motivi na stećcima, Veselin Masleša, XXXV, 2; str. 219, LV, 37; str. 231, LVI, 1; str. 343, XCII, 13, Sarajevo 1965, 139.

